

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt Volume 10/ Sayı Issue 26/ Aralık December 2021
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut459>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çeşmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

From Old-Style Prison to New-Type Prison: Prison And Prisoner Life As A Public Space In Adnan Veli Kanık's Work Titled Mapusane Çeşmesi

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının unutulmuş isimlerinden biri olan Adnan Veli Kanık, eserlerinin önemli bir bölümünü gazete ve dergilerde kalan mizahi öykü yazarlarından biridir. Edebiyat dünyasına ilk olarak gazetecilikle adım atan yazar, *Akbaba*, *Dolmuş*, *Külâh*, *Papağan*, *Pardon*, *Taş-Karikatür*, *Tef* ve *Vatan* gibi basın-yayın organlarında çeşitli yazılar kaleme almıştır. Edebiyat tarihi incelemelerinde ise Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem, Hüseyin Rahmi ve Osman Cemal gibi öykücülerin devamı olarak görülmüş; öykülerinde yer alan tema, içerik ve üslup özellikleri bakımından bu isimlerin oluşturduğu geleneğin sürdürücüsü olarak yorumlanmıştır. Yazarın öykü-röportaj türündeki *Mapusane Çeşmesi* (1952) adlı kitabı, Türk edebiyatı tarihi açısından dikkate değer bir eserdir. Kitaptaki öykülerin temelde iki düzlem üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bunlardan ilki mizaha dayalı öyküler, diğeri ise gerçekçi, dramatik öykülerdir. Mizaha dayalı öykülerde, dönem insanının hapishanedeki yaşam mücadelesi ince bir alay ve ironiyle ele alınır. Buradaki temel amaç, yoksulluk durumunun trajikomik yönlerinin yansıtılmasıdır. Dramatik yapıdaki öykülerde ise sözünü ettiğimiz insanların hayatları, gerçekçilik kaygısına bağlı olarak eleştirel bir bakışla, trajik olay ve durumlar açısından anlatılır. Bugüne değin detaylı bir inceleme yapılmayan kitaptaki öyküler gerek mizahi gerekse dramatik özellikleriyle 1950'li yılların hukuk, adalet, devlet bürokrasisi ve toplumsal yapı açısından dikkate değer özellikler barındırmaktadır. Bu çalışmada, temelde konu ve izlek bakımından iki düzlem üzerine inşa edildiği tespit edilen *Mapusane Çeşmesi*, özellikle edebiyatın üretildiği bir mekân olarak cezaevi ve hükümlülerin bu mekânlardaki yaşam biçimleri açısından incelenecektir. Böylelikle 1950'li yılların hapishane ve mahkûm hayatına dair bilgiler gerçekçi özellikleriyle ortaya çıkarılacaktır. Bunlara bağlı olarak çalışmanın amacı, *Mapusane Çeşmesi*'ni yeniden tanıtmak ve Türk edebiyatı tarihinde edineceği konumla ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Veli Kanık, *Mapusane Çeşmesi*, Türk öykücülüğü.

Abstract

Adnan Veli Kanık, one of the forgotten names of Turkish literature in the Republican period, is one of the humorous story writers, a significant part of his works remaining in newspapers and magazines. The author, who first stepped into the world of literature with journalism, wrote various articles in media such as *Akbaba*, *Dolmuş*, *Külâh*, *Papağan*, *Pardon*, *Taş-Karikatür*, *Tef* and *Vatan*. He has been seen as a continuation of storytellers such as Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem, Hüseyin Rahmi and Osman Cemal in literary history studies. In terms of theme, content and stylistic features in the stories, he has been interpreted as the continuation of the tradition created by these names. The author's book named *Mapusane Çeşmesi* (1952), which is a story-interview type, is a remarkable work in terms of Turkish literature history. It can be said that the stories in the book are basically built on two planes. The first of these is humor-based stories, and the other is realistic, dramatic stories. In stories based on humor, the struggle of the people of the period to survive in prison is handled with irony. The main purpose here is to reflect the tragicomic aspects of the poverty situation. In the dramatic stories, the lives of the people we are talking about are narrated in terms of tragic events and situations with a critical view, depending on the concern for realism. The stories in the book, which has not been examined in detail until today, have remarkable features in terms of law, justice, state bureaucracy and social structure of the 1950s. In this study, *Mapusane Çeşmesi*, which was determined to be built on two planes in terms of subject and theme, will be examined in terms of prison as a place where literature is produced, and the life styles of convicts in these places. In this way, information about the prison and convict life of the 1950s will be revealed with their realistic features. Accordingly, the aim of the study is to re-introduce the *Mapushane Çeşmesi* and to make various evaluations about its position in the history of Turkish literature.

Keywords: Adnan Veli Kanık, *Mapusane Çeşmesi*, Turkish Storytelling.

Mustafa Temizsu*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Arş. Gör.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, İzmir-Türkiye.

Elmek: mustafatemizsu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0539-4988>

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 30.11.2021

Kabul Tarihi: 15.12.2021

E-yayın Tarihi: 25.12.2021

Atıf/ Citation:

Temizsu, M. (2021). Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çeşmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/26, s. 118-130.

Giriş

1950 sonrası Türk öykücülüğünün unutulmuş isimlerinden biri de şair Orhan Veli'nin kardeşi Adnan Veli Kanık'tır. Yazar Türk edebiyatı incelemelerinde ya görmezden gelinmiş ya da hakkında birbirine benzer bilgiler sunularak değerlendirilmiştir. Bu bilgilere kısaca değinecek olursak, ilk olarak yazarın öykülerinin içerik düzlemi ve bağlı olduğu edebî gelenek hususundaki görüşler dikkat çekmektedir. Bir mizah öykücüsü olarak tanımlanan Adnan Veli, sözünü ettiğimiz edebiyat tarihi incelemelerinde, Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem, Hüseyin Rahmi ve Osman Cemal gibi öykücülerin devamı olarak görülmüş; öykülerinde yer alan tema, içerik ve üslup özellikleri bakımından bu isimlerin oluşturduğu geleneğin sürdürücüsü olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan Adnan Veli'nin eserlerini kaleme aldığı edebî dönem içinde yer alan mizahi edebiyat hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

Burada konumuz açısından dikkati çeken dönem¹, Adnan Veli'nin öykülerini kaleme aldığı 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarı dönemidir. Demokrat Parti'nin iktidarının başlangıcında mizah basını, özgürleşen basın-yayın dünyasının bir sonucu olarak, çoğunlukla CHP döneminde yapılan yanlışlıkları yansıtmıştır. Başta İsmet İnönü ve tek parti döneminin politikalarının mizah açısından ele alınması, dönemin temel özelliklerindedir. Ancak bu durum, Demokrat Parti'nin tek parti dönemi iktidarını hatırlatan baskıcı bir yönetime evrilmesi sonucu farklı bir yapıya dönüşür. Bunun sonucu olarak muhalif bir çizgide yer alan *Tef* (1954), dönemin önemli mizah dergilerinden biri olarak yayımlanmaya başlar. Siyasal baskıların sonucunda kapatılmak zorunda kalınan *Tef*'in ardından *Dolmuş* (1956) adlı dergi çıkarılır. Adnan Veli her iki dergide de çeşitli yazılar yayımlamıştır. Bunların ardından açılan dergilerin genel olarak yayın politikalarına dönecek olursak, Demokrat Parti iktidarının Amerika'yla olan ilişkilerinin, antidemokratik uygulamalarının ve özellikle Cumhuriyet devrimlerine karşı olan tavrının eleştirildiği görülmektedir. Mizah öykülerindeki artışın bir sonucu olarak, Adnan Veli, Aziz Nesin, Bülent Oran, Haldun Taner, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Rifat Ilgaz, Oktay Verel, Orhan Kemal gibi isimler bu dönemin dikkate değer mizah yazarlarıdır. Sonuç olarak Demokrat Parti döneminin basın yayın dünyasında mizahın oynadığı rol ve bu rolün dönemin siyasal ve toplumsal yapısıyla ilişkisini gözlemleyebileceğimiz yazarlardan biri de Adnan Veli Kanık'tır.

Adnan Veli'nin gazeteci kimliği ve uzun yıllar yayımladığı gazete yazıları dolayısıyla röportaj yazarı olarak tanımlandığı görülmektedir. *Mapusane Çeşmesi*'nin hazırlanan son baskısının önsözünde, kitapla ilgili bir yazı kaleme alan Turgut Çeviker, edebî bir tür olarak röportajın edebiyatımızdaki yerine dikkat çeker: "Babiâli'de yayımlanan gazeteler için 'röportaj', genellikle her gün birkaç tanesine yer verilen bir yazı türüdür. Bu, gazetelerin, günlük 'vazgeçilmez' unsuru olduğu denli, 'dolgu'sudur da aynı zamanda. Boş kalan büyük alanlar yedekte duran röportajlarla tasarlanır. Bir de yazı dizisi olarak röportaj vardır. Bunlar, önemli kişiler veya toplum katında sıra dışı ve çarpıcı konulara yönelir. Eski bir 'siyasetçi' veya 'sokak çocukları' ya da 'hayat kadınları'yla yapılan röportajlar, gazeteye tiraj kazandırır. Röportaj alanındaki en önemli beş isim şöyle sıralanabilir: Naci Sadullah (1907-1975), Hikmet Feridun Es (1909-

¹Mizah ve hiciv edebiyatımızla ilgili bu dönem, Mustafa Apaydın'ın *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*'nda yayımlanmış olduğu "Tanzimat'tan Günümüze Türk Mizahı ve Hicvi" adlı bölümden özetlenerek hazırlanmıştır. Bkz. Korkmaz, R. (2007). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çeşmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

1992), Adnan Veli (1916-1972), Yaşar Kemal (1923-2015), Fikret Otyam (1926-2015)" (Kanık, 2019: 10).

Adnan Veli'nin yayımlanmış olduğu altı kitabından hareketle, genel bir değerlendirmede bulunacak olursak, yazarın öykülerinin konu ve izlek açısından iki düzlem üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bunları toplumsal ve siyasal koşulların hicivci bir perspektiften sunulduğu öyküler; mizah ve güldürünün temel araç olarak kullanıldığı öyküler olarak sıralamak mümkündür. *Mapusane Çeşmesi*²(1952) daha çok toplumsal meselelerin eleştirel ve mizahi bir üslupla kaleme alındığı bir eserdir. Bu makalede ise Adnan Veli Kanık'ın *Mapusane Çeşmesi*'nde yayımlanan öykülerinden hareketle, onun öykücülüğünün nasıl özellikler gösterdiği sorunsalı üzerinde durulacaktır. Böylelikle yazarı, Türk edebiyatı incelemeleri açısından yeniden "hatırlamak" ve "tanıtmak" mümkün olacaktır. Ayrıca Adnan Veli üzerinde yapılacak olan çalışmalara kapı aralamak, şüphesiz yazarın edebiyat tarihimizdeki konumunu belirlemek açısından da önem arz etmektedir.

Adnan Veli'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine

9 Aralık 1916 tarihinde İstanbul'un Beykoz ilçesinde doğan Adnan Veli Kanık'ın³ annesi Fatma Nigâr Hanım, babası ise İstanbul Armoni Orkestrası Şefi Mehmet Veli Kanık'tır. Şair Orhan Veli Kanık ağabeyi, Füzûzan Yolyapan ise kız kardeşidir. İlk ve ortaöğretimini Boğaziçi ve Galatasaray Lisesi'nde tamamlamıştır. Yüksek öğrenimine İstanbul Hukuk Fakültesi'nde başlayan yazar, sağlık sorunları sebebiyle bu eğitimini tamamlayamamıştır. 1926 yılında ise *Çocuk Sesi* dergisinde ilk yazısı yayımlanmıştır. 1938'den sonra Etibank gibi çeşitli kuruluşlarda memurluk yaptıktan sonra basın yayın dünyasına ilk olarak gazetecilikle adım atmış, 1949'da ise *Vatan Gazetesi*'nde farklı imzalarla çeşitli yazılar yayımlamıştır. Bu yazılar, kısa gülmece fıkraları ve pazar şakaları şeklindedir. Daha sonra *Akbaba*'da mizahi öyküler kaleme alan yazarın, aynı dönemde İstanbul Radyosu için skeçler yazdığı bilinmektedir.

Kız arkadaşının İtalyan casusu olduğu ortaya çıkınca, ajan olduğu iddiasıyla 1952 yılında tutuklanan Adnan Veli, idamla yargılandıktan sonra bu cezanın düşmesi sonucu yedi yıl Ankara Cezaevi'nde tevkif edilmiştir. Ankara Cezaevi'ndeki tutuklu olduğu dönemde, *Vatan* gazetesi için "Mehmet Yanık" imzasıyla "Mapusane Çeşmesi" başlığı altında çeşitli yazılar kaleme almış ve bu yazılar daha sonra aynı isimle kitap olarak yayımlanmıştır. Çıkan genel af sonucu cezaevinden ayrıldıktan sonra *Akbaba*, *Dolmuş*, *Hür Vatan*, *Kim*, *Külâh*, *Papağan*, *Pardon*, *Taş-Karikatür*, *Tef*, *Vatan* ve *Yeni Tanin* gibi gazete ve dergilerde mizahi yazılar yayımlayan Adnan Veli, diğer yandan çeşitli kuruluşlarda memurluk görevine devam etmiştir. Adnan Veli Kanık, 6 Aralık 1972 tarihinde 56 yaşındayken bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiş, cenazesi ise ağabeyi Orhan Veli'nin Rumelihisarı'ndaki kabrinin yanına defnedilmiştir.

² Eserden yapılan alıntılar sadece sayfa numarası verilerek belirtilecektir ve şu baskıya aittir: Kanık, Adnan Veli (2019). *Mapusane Çeşmesi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yay.

³ Adnan Veli Kanık'ın yaşam öyküsü hakkındaki bilgiler için yararlanılan kaynaklar şunlardır: Kurdakul, Şükran (1999). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yay. Necatigil, Behçet (1993). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yay. Nesin, Aziz. (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yay. Özcan, Ömer (2002). *Türk Edebiyatında Mizah ve Hiciv*. İstanbul: İnkılâp Yay.

Bazı edebiyatçıların Adnan Veli Kanık'ın nasıl bir kişiliğe sahip olduğuna yönelik çeşitli yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Aziz Nesin'in *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı* adlı incelemesinde bu konuya dair dikkate değer bilgiler yer almaktadır. Bu kitapta Emil Galip Sandalcı yazar için şunları söyler: "Gerçekten de seyredilecek bir tipti. Renk vermez, umursamaz görünüşü ardında durmadan, biraz sonra ortaya çıkacak birtakım gülünç olayların hazırlığını yapar gibiydi. Okulun (Boğaziçi Lisesi'nin) eğlence gecelerinde, tek başına, yüzlerce öğrenciyi gülmekten kırar geçirirdi. (...) Görünüşte, çevresi kadar, kendini de seyrederdi. Adnan Veli. Bir bakıma öyleydi de. Ama, bir de geride ve içerde bir diğer Adnan Veli vardı ki çok görmüş ve geçirmişti. Bu yüzden de yıllar önce kalbi çatlamış ve 'Mapusane Çeşmesi' öylesine güzel yazılmıştı." (Nesin, 1973: 391).

Aynı kitapta Aziz Nesin ise Adnan Veli'nin güçlü bir kalem olarak neden "büyük" bir edebiyatçı olmadığına yönelik açıklamalarda bulunur. "Adnan Veli, ününün arkasından gitmedi, ününü umursamadan arkasında bıraktı. Sanırım ki idam yargısı altında, yıllarca rüyalarında idam sehpasını görerek cezaevinde yaşamış olması, o çok renkli görmüş geçirmişliği, onu bu olgunluğa ulaştırmıştı. Ne var ki bir idamdık olarak cezaevinde geçirdiği gençliğinin en güzel yılları, onun tutkularını da kemirmiş, törpülemiş, yok etmişti. Adnan Veli, *Mapusane Çeşmesi*'ndeki o yüksek başarı çizgisine bir daha hiçbir yapıtıyla varamadı. Çünkü sanatta tutkusuzdu. Onun bitek tutkusu vardı: Güzel, saygın yaşamak. Bu dünyanın tadına vararak yudum yudum yaşama isteğini, uzun gençlik yıllarını cezaevlerinde tüketmiş başka yazar arkadaşlarının da gördüm; cezaevlerinde tüketilmiş o uzun gençlik yıllarının yitmişliğini gidermeye çalışarak yaşamak... Adnan, yaşayamadığı yıllarını da sonradan yaşamak istiyordu. Sanatta tutkusu yoktu demek, tam doğruyu ortaya koymuyor. Doğrusu şu, tutkusu küllenmişti. Toplumumuzda onun küllenen tutkusunu yalazlandıracak hiçbir isteklendirme, özendirme olmadı" (Nesin, 1973: 393-394).

Son olarak Aziz Nesin'in, *Mapusane Çeşmesi*'nin dönemin edebiyat dünyasında yarattığı etkiyi göstermesi açısından şu ifadeleri dikkat çekicidir: "Kamuda, basın dünyasında bomba gibi patlayan, olay yaratan kimi yazılar vardır. 1952 yılında Vatan gazetesinde yayınlanan Adnan Veli'nin 'Mapusane Çeşmesi' başlıklı dizi yazıları da birden üzerine ilgileri çeken böyle olay yazılardan olmuştu. Bu yazıları yine o yıl, İnsel Yayınevi kitap olarak yayınlamış, Ankara Caddesi'ndeki İnsel Kitabevi'nin önü birkaç hafta oradaki kitapçıların en kalabalığı olmuştu. Yılın en çok satılan, sözü edilen kitabı *Mapusane Çeşmesi*'ydi. Bu kitabıyla Adnan Veli, yazarlık çizgesinin doruğundaydı. Ünü birden büyüdü, yayıldı. (...) 1952 yılında böyle büyük bir ilgi gören *Mapusane Çeşmesi*'ne on beş yıl bütün yayınevleri kör ve sağır kaldılar. Uzun yıllar hiçbir gazete, dergi, Adnan Veli'den yazı, roman, hikâye istemedi. Bunun toplumumuz için zarar yanı, Adnan Veli'nin çok zengin gözlemlerini, çok renkli yaşamını yazmaya isteklendirilmemiş olmasıdır. Okuyunuz *Mapusane Çeşmesi*'ni, beni doğrulayacağınızı umuyorum" (Nesin, 1973: 393-394).

Adnan Veli Kanık'ın günümüze değin basılmış toplam yedi adet kitabı bulunmaktadır. Bunlar kronolojik olarak, *Mapusane Çeşmesi* (1952), *Sosyete* (1956), *Uçan Daireler* (1957), *Seçim Konuşmaları* (1957), *Kaynana* (1957), *Orhan Veli İçin* (1957) ve *İstanbul Batakhaneleri* (2018) adlı eserlerdir. *Mapusane Çeşmesi*, yazarın Ankara Cezaevi'nde tutukluken "Bir Hukukçu" ve "Mehmet Yanık" imzalarıyla *Vatan Gazetesi*'nde

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çesmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

yayımlanmış olduğu öykülerinin kitaplaştırılmış hâlidir. Eserin ilk baskısı İnsel Kitabevi tarafından yapılmıştır. Kitabın aynı zamanda Bilgi, Tekin ve Kırmızı Kedi gibi yayınevlerinden çıkmış baskıları da vardır. *Sosyete* Adan Veli'nin *Akbaba'* da çıkmış olan mizah öykülerinin 1956 yılında Akbaba Yayınevi tarafından kitaplaştırılması sonucu yayımlanmıştır. Eserin ikinci baskısı ise İnkılap Yayınevi tarafından 1996 yılında yapılmıştır. *Uçan Daireler*, yine yazarın *Akbaba'* da yayımlanmış olan mizah öykülerinin 1957 yılında Akbaba Yayınevi tarafından kitaplaştırılmış hâlidir. Kitabın ikinci baskısı ise İnkılap Yayınevi tarafından 1996 yılında yapılmıştır. *Seçim Konuşmaları*, 1954 yılında *Vatan Gazetesi'*nde neşredilmiş öykülerin kitaplaştırılması sonucu yayımlanmıştır. Eserin ilk baskısı 1957 yılında Yeni Matbaa tarafından yapılmıştır. *Kaynana*, Adnan Veli'nin 1957 yılında yine Yeni Matbaa tarafından yayımlanmış öykü kitabıdır. *Orhan Veli İçin* ise yazarın ağabeyi hakkında hazırlanmış olduğu bir deneme ve inceleme kitabıdır. Eserin ilk baskısı 1957 yılında Yeditepe Yayınevi tarafından yapılmıştır. Adnan Veli Kanık'ın yayımlanmış son eseri *İstanbul Batakhaneleri'* dir. Yazarın 1957 yılında *Vatan Gazetesi'*nde tefrika olarak kaleme aldığı eser, 2018 yılında Ve Yayınevi tarafından yeniden yayımlanmıştır.

Hapishaneden Cezaevine: Mapusane Çesmesi'nde Hapishane ve Mahkûm Hayatı

İçinde bulunduğu mizahi edebiyat geleneğinin önemli halkalarından biri olarak dikkat çeken Adnan Veli'nin kaleme aldığı eserlerin, "kent mizahı"⁴ olarak tanımlanan bir yaklaşım biçimiyle kurgulandığını söylemek mümkündür. Buna göre kent mizahı, özellikle büyük şehir olarak bilenen kentlerdeki insan hikâyelerinin içinde buldukları toplumsal sınıf bağlamında ele alındıkları ve salt gülmece içermeyen, eleştiri ve ironiye dayalı bir anlatım biçimini ifade eder. Bu bağlamda mizahın önemli bir unsuru olarak kent mizahı içerisinde, kentlinin kamusal alanlarından biri olarak hapishane ve mahkûm⁵ hayatının ele alınması, sanatçılar için insana dair olanı anlatmak bakımından ve edebiyatın enstrümanları açısından önemli imkânlar sunar. İşte bu imkânı, bizatihi özyaşamöyküsünün bir parçası olarak tutuklu olduğu dönem dolayısıyla deneyimleyen Adnan Veli Kanık, *Mapusane Çesmesi'*yle Türk cezaevi edebiyatı olarak tanımlayabileceğimiz alanın dikkate değer eserlerinden birini kaleme almıştır.

Mapusane Çesmesi, yazarın Ankara Cezaevi'nde tutukluken "Bir Hukukçu" ve "Mehmet Yanık" imzalarıyla *Vatan Gazetesi'*nde, 1951-1952 yıllarında yayımlanmış olduğu öykülerinin kitaplaştırılmış hâlidir. Dolayısıyla eserdeki öykülerin Adnan Veli'nin bizzat kendi gözlemlediği olaylar ve durumlara dayalı olduğu açıktır. Ancak bu durum, Adnan Veli'nin anlatıcı olarak öykülerin içerisinde bir karakter olarak karşımıza çıkmasına ya da gazeteci/yazar kimliğinin hissedilmesine neden olmamış, daha çok

⁴ Kent mizahı kavramı için bkz. Nesin, Aziz. (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yay.

⁵ Yazıda kitabın anlam alanına uygun olarak hapishane ve mahkûm terimlerinin kullanımı tercih edilmiştir.

dönemin hapisaneleri ve mahkûmları hakkında son derece dikkat çekici bilgilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Mapusane Çeşmesi'nin hemen başında Orhan Veli'nin "İçerde" şiirine yer verildiği görülmektedir. "Pencere, en iyisi pencere; Geçen kuşları görürsün hiç olmazsa; Dört duvarı göreceğine" dizelerinden oluşan şiirin epigraf olarak kitabın başlangıcında yer alması, aynı zamanda eserin içerik ve tema özellikleri açısından da dikkat çekicidir. Dış dünyaya açılan ve özgür olma edimini ifade eden pencere nesnesine karşın, "dört duvar" ifadesiyle hapisanenin "kapatıcı" ve "kısıtlayıcı" gerçekliği arasında sembolik bir ilişki kurulur.

Kitaptaki öykülerin büyük bir bölümünün temelinde iki öge üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri öykülerdeki ana mekân olarak hapisane, diğeri ise bu hapisanelerdeki kişiler ve bu kişilerle ilgili olan insan hikâyeleridir. *Mapusane Çeşmesi*'ndeki öykülerin içerik ve tema açısından ise yine iki düzlem üzerine kurgulandığı gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki mizaha dayalı öyküler, diğeri ise gerçekçi, dramatik öykülerdir. Mizaha dayalı öykülerde, dönem insanının hapisanedeki yaşam mücadelesi ince bir alay ve ironiyle ele alınır. Buradaki temel amaç büyük ölçüde, yoksulluk durumunun trajikomik yönlerinin yansıtılmasıdır. Dramatik yapıdaki öykülerde ise sözünü ettiğimiz insanların hayatları, gerçekçilik kaygısına bağlı olarak eleştirel bir bakışla, trajik olay ve durumlar açısından anlatılır. Burada aynı zamanda dönemin hapisane, hukuk ve adalet sistemine dair dikkate değer kesitler yansıtılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, yukarıda sözü edilen öykülerin üzerinde inşa edildiği bir mekân olarak hapisane ve dramatik/gerçekçi öyküler üzerinde durulacaktır. Böylelikle dönemin hapisane sistemi ve mahkûmların yaşam biçimleri hakkındaki bilgileri tespit etmek mümkün olacaktır.

A. Hapisane ve Mahkûm Hayatını Betimleme Aracı Olarak Takdim Sahneleri

Mapusane Çeşmesi'ndeki dramatik/gerçekçi öykülerde bir anlatım biçimi olarak takdim sahnelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Takdim sahneleri, çoğunlukla öykülerin başlangıcında yer alan, anlatılan olayların ve mekânın gerçekçi özellikleriyle aktarılma kaygısına bağlı olarak geliştirilen bir betimleme tekniğidir. Takdim sahnelerinin ortak özellikleri ise hapisanelerdeki yaşamın nasıl bir durumda olduğunu göstermeleri ve öykülerde anlatılacak konu ve izleklere yönelik çeşitli ipuçları barındırmalarıdır. Dolayısıyla bu öykülerde, takdim sahneleri aracılığıyla, hapisanenin, mahkûmun ne olduğu ve mahkûm hayatının nasıl bir durumda olduğuna yönelik belgesel niteliğinde çeşitli tanımlamalarda bulunulur. Buna bir örnek olarak, kitabın ilk öyküsü olan "Mapusane Nedir?"in girişinde, yazarın cezaeviyle ilgili olan bu öyküleri kaleme almasının arkasındaki yazarlık endişesine dair ifadeler söz konusudur:

"Ama kabullenmek gerekir ki çoğumuz; mapusaneyi, korkunç ve düşkün yönleriyle oradaki yaşantıyı, yosun kokulu duvarlar arasında ömür çürüten insanları, onların heyecanlarını, acılarını, umutlarını, hırslarını tanımıyoruz. Bu türlü insanların suç işlemelerindeki nedenlere, hapse düştükten sonra çektikleri çilelere, gündelik yaşayışlarına yabancıyız. Ama onların arasına şöyle bir sokulup da her birinin iç

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çesmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

dünyasına kulak verecek olursak, inanılmaz şeyler duyar, bizim tanımadığımız o korkunç dünya içinde nasıl yaşadıklarını şaşkın şaşkın düşünürüz.” (s.23)

Bu takdim sahnesinde dikkat çeken bir diğer durum hem ele alınan konu hem de bu konunun anlatımı için kullanılan üslubun bir sonucu olarak, yukarıda değinmiş olduğumuz öykü-röportaj biçiminin tercih edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla öykülerdeki takdim sahnelerinin üslup ve yöntem açısından da belirleyici bir nitelikte olduğu söylenebilir.

Yazar “Hükümlü Nedir?” adlı öyküde ise bu kez hapishanelerdeki mahkûmlarla ilgili bilgiler vermek ister. Burada hapishanede kapalı olmanın insan psikolojinde yarattığı etkiler gerçekçi bir üslupla kaleme alınır:

“Hava bulutlu olmadığı zamanlar akşam üstü, güneş karşiki tepelerin ardına girerken, pencerelerdeki demir parmaklığın gölgesi bağdadi duvarın üstüne düşer. Mahkûm için bundan daha acı, bundan daha dokunaklı şey olamaz. Hepsinin yüreğini bir zulmettir kaplar. Hepsinin içi burkudur. Hürriyetsiz yaşamının hepsine göre ayrı bir acısı vardır. Kimi karısını düşünür, kimi anasını hatırlar, kimi çocuğunu anar. Güneşin, onlara bu azizliği yaptığı dakikalarda hapishane türkülerinin en güzellerini, en içten söylenenlerini dinlersiniz. Bu saat, türkü saatidir. Ayakları cırlıçılak, pantolonu lime lime mintanı parça parça olmuş on dört yaşındaki körpe mahkûmun koğuş penceresinden candarma kulesine doğru bakıp da incecik sesiyle: ‘Mapusane seni yapan kör olsun, kör olsun da ik’elleri kırılınsın’ diye şarkı söylemesine yürek dayanmaz.” (s.28)

Aynı öyküde dikkati çeken bir diğer durum, mahkûmların hapishanelerde yaşadıkları ortam ve şartlarla ilgili bilgiler barındırmasıdır. “Hapishane nedir?” sorusuna karşın, bu kez “mahkûm nedir?” sorusuyla karşıtlık oluşturularak tutuklu olan insanların içinde buldukları ortam ve onların yaşadıkları imkânsızlıklara işaret edilir. Bu bilgiler kuşkusuz dönemin hapishane sistemi ve özellikle devlet otoritesi tarafından mahkûmlara gösterilen tutum açısından da önemlidir:

“Mahkûm, insan mı değil mi? İlkin bunu anlayalım. Mapusaneyi gördükten sonra bu soruya bir çırpıda cevap verecek babayiğit pek bulunmaz. İnsandır diyen herhalde mapusaneyi görmemiş olmalı. İnsan değildir diyecek adam pek çıkmaz sanırım. Hele yaşadığımız bu çağda. İnsanlar mesela yemek yerler. Ama mahkûm yiyemez. Parası pulu yok da ondan. Devlet günde bir kuru tayin verir. Hapisten çıkınca mahkûmdan onun da parasını geri alır. Parası olmayanın, nesi var nesi yoksa haczeder. Gene devlet mahkûmunun sırf fakir olanına yirmi dört saatte bir tas suda pişmiş yemek verir. Mahkûmun donu gömleği sabununu da yoktur. Sırtındakileri yazdan yaza yıkar. Mahkûmun eğer kendi yatağı yorganı yoksa hali pek firaklı olur. Karyolanın yarısı kopmuş telleri üstünde yatar, üşümez üşümemeye mecburdur. Üç kış boyunca yataksız yorgansız ceketle tellerin üstünde yatanlar var. Kışın müdüriyet kömür verir. Kocaman seksen kişilik koğuşların bir teneke kömürle ısınması nasıl kabil olsun?” (s.29)

B. Öykülerde Mekân ve Mekân Unsurunun Kullanımı

Çeşitli yapı taşlarından oluşan kurmaca metinlerin en önemli unsurlarından biri de şüphesiz mekân unsurudur. Özellikle yazarın anlatmak istediği konu ve temaların üzerine inşa edildiği bir unsur olarak mekân, aynı zamanda kurmaca dünyanın realizasyonu için temel öğelerden biridir. Genel bir ifadeyle, realist endişeye bağlı olarak

kurgulanan anlatıların somut mekân özelliklerini Açık/Geniş/Dış Mekân ve Kapalı/Dar/İç Mekân olarak iki başlıkta toplamak mümkündür (Şengül, 2010: 533).

*Mapusane Çeşmesi'*nde ise kapalı ve kısıtlayıcı olma durumunun en net hissettirildiği mekânlar olarak hapisanelerin kullanımı, okura iletilmek istenilen mesajların aktarılışında başat rol oynar. Buna göre, öykülerin doğası gereği salt kapalı, dar ve iç mekânlarda geçen olaylarda yazarın temel endişesi, özellikle öykü kişilerinin yaşadıkları aracılığıyla, dönemin hapisanelerine dair gerçeğe dayalı bilgiler vermektir. Buna bağlı olarak kitaptaki öykülerin büyük bir bölümünde anlatsal bir unsur olarak mekân, en temel öğelerden biri olarak karşımıza çıkar. Bu noktada hapisane, salt hükümlünün işlediği adli suça karşılık olarak hukuki gerekçelerle tutulduğu kamusal bir alan değil, aynı zamanda içinde bulunan insanların yaşadıkları ve yaşayacakları hayata dair izler barındıran canlı bir yaşam alanıdır:

“Mapusanenin ilkin, duvarları var. Candarmanın gece gündüz gözlediği bu duvarlar, o insanları sizden ayırmış. Ama öyle bir ayırış ki bu duvarların içinde kalan her şey, dışarıdakilerden değişik, su, yemek, yatak, elbise, insanlar hep başka. Hele o insanlar, o insanlar. Onların tüyler ürpertici, kahkahalarla güldürücü, hıçkıra hıçkıra ağlatıcı ömürleri gerçekten korkunç.” (s.32)

Anlatılarda kullanılan kapalı mekân tasvirlerinin metinler açısından bir diğer işlevi ise bu mekânlar aracılığıyla toplumda görülen çeşitli değişme ve dönüşümlerin aktarılmasında etkin rol oynamalarıdır. Nitekim “Türk romanında özellikle yalı, köşk, konak, apartman, yazlık gibi kapalı mekânlar, genellikle sosyal değişimlerin, kültür farklılıklarının, ekonomik durumların simgesi olarak kullanılmış ve işlevsel unsurlar olarak işlenmiştir” (Çetin, 2006, s. 137). Bu bilgiye ek olarak *Mapusane Çeşmesi'*nde de özellikle mahkûmların hapisanede yaşadıkları aracılığıyla, toplumsal adaletsizliklere işaret edilir. Buna bir örnek olarak hapisane hayatının önemli bir unsuru olan koğuşlar ve koğuş hayatı kitaptaki öykülerde canlı tasvirlerle kaleme alınmıştır:

“Koğuşlar var. İçinde 80-100 insanın barındığı koğuşlar. Pençelerinde demirler. Koğuşların muslukları, aptesanesi var. Bir de bahçesi var. Bunun da kapısında demirler. İşte yıllar bu koğuşların içinde geçer. Onların içinde yatılır. Yemek yenir, kumar oynanır, kavga edilir. Türü kötülükler bu koğuşlarda yapılır. Cinayet işlenir, namaz kılınır. Sevinç çığlıkları, ağlamalar, dedikodular, türlü tuzaklar. En güzel şarkılar, en içten dualar hep bu koğuşlarda. Sevda destanları bu koğuşların duvarlarında yazılır. Geri kalan günlerin çetelesi bu duvarlara çizilir. Koğuş bahçelerinde “Cız” oynanır. Kayısının altına hasır serilip esrar içilir. Birçok kimselere küfürler edilir. Moruklar, pintiler, godoşlar matrağa alınır. Sözüün kısası orada her şey olur.” (s.32-33)

C. Hapishanelerdeki Temel İhtiyaçlara Yönelik Problemler

Günümüzde hapishanelerdeki koğuşların, hükümlülerin yaşamaları için ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlar oldukları bilinen bir gerçektir. Buna karşın kitapta yer alan öykülerde koğuşlardaki yaşamın en temel problemleri, yeme içme, açlık, susuzluk ve temizlikle ilgili konulardır. Özellikle dönem hapishanelerinde bu ihtiyaçların karşılanması hususunda ciddi sorunların olduğuna tanık olmak mümkündür. Adnan Veli hapishanede insanların açlıkla ilgili âdeta bir savaş hâlinde olduklarına işaret eder. Devletin mahkûmlara yirmi dört saatte bir ekmek ve sadece yoksul hükümlülere yirmi

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çesmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

dört saatte, bir tabak yemek vermesi hapishanelerde ciddi bir açlık probleminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Dönem hapishanelerinde savaşı verilen bir diğer problem susuzluktur. Özellikle seksen yüz kişinin bulunduğu koşullarda tek bir musluktan kısıtlı olarak akan su, mahkûmların ihtiyaçlarını karşılayamadığı için çeşme başlarında sürekli kavgaların olmasına hatta su hırsızlıklarına sebep olmaktadır. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanacakları su şöyle dursun, içmeye bile su bulamadıkları zamanlar olmaktadır. Bundan dolayı susuzluk, mahkûmların sağlıksız bir ortamda, bir arada yaşamalarına da sebep olmaktadır:

“Bit denilen korkunç yaratığın insanlarla, mapusanedeki kadar yüz göz olduğu, hükümlülerle sınırsız bir içtenlik kurduğu yer ne görülmüş ne de duyulmuştur. Bu yüzden bite karşı savaş idarenin en önemli görevlerinden biri sayılır. Bununla beraber hükümlüler ancak üç ayda bir yıkanabilmenin yolunu bulabilirler. Hele koşulların sağlık durumu gerçekten korkunçtur. Çoğu zaman susuzluk dayanılmaz bir hal alır. Yetkililer, hükümlülerin sadece saçlarını kesmekle bitin temizleneceğine inanırlar. Belki de bunu; inanmadan, sırf bir şey yapmış olmak için yaparlar.” (s.62)

Hapishanelerde susuzluğun, kimi zaman insani şartlarda yaşamının imkânsızlaştığı durumlara sebep olduğu görülmektedir. Yine burada hapishane görevlilerinin, hükümlülerin yaşadıkları yoksunluğu görmezden geldiği belirtilmektedir:

“Su kıtlığının yarattığı sınırlılık hemen her gün, bir iki kavgaya sebep oluyordu. En çok koşuş kahvecisiyle abdest alanlar arasında gürültü kopuyordu. Bu yüzden küpten akan ve bir defa kullanılmış olan suyu, tekrar kullanmak gerekiyordu. Suların aktığı yalağın dibine bir paçavra tıkamışlardı. Akşama kadar yalakta biriken sabunlu, tükürüklü, mavimtırak suyla ötekiler yatmadan önce ayaklarını ellerini yıkıyorlardı.” (s.165)

*Mapusane Çesmesi'*nde dönemin hapishanelerindeki işleyişe dair dikkati çeken hususlardan biri de tecrit/karantina odası olarak belirlenen yerlerle ilgili öykülerdir. Kitapta yer yer bahsedilen bu odalar o yıllardaki hapishanelerin içinde bulunduğu kötü durumu net bir şekilde göstermektedir. Öykülere göre hapishaneye yeni gelenlerin ilk olarak alındıkları yer olan tecrit odalarında, mahkûmlar en az üç gün kalmak zorundadır. Buradaki amaç dışarıdan gelenlerin içeriye hastalık bulaştırmaması, bit getirmemeleridir. Ancak tecrit odaları öylesine pis ve insani koşullardan uzak bir yerdir ki dışarıdan gelenlerin orada bitlenip ya da hastalanıp bu biti ve hastalığı koşullara taşıdıkları görülmektedir. Yeni gelen mahkûmların bulunduğu bu odalarla ilgili şu satırlar dönemin hapishanelerindeki tecrit odalarına dair dikkate değer bilgiler içerir:

“Karantina odası beş metre eninde beş metre boyunda bir yer. Döşemesi tahtadan. Buraya bazen yirmi beş bazen de otuz kişi yerleştirirler. Yer darlığından herkes yemeğini yastığın altında saklamaya mecbur kalır. Odanın altı boş. Zemin toprak. İçeride fareler barınmış, çoğalmış. En aşağı birkaç yüz nüfus var. Tabi bunların beslenmeleri de lazım. Eh, bu da kolay iş değil. Bu yüzden fareler, döşemenin aralıklarından yukarı çıkıp odada yatanların arasında cirit oynamaya başlarlar. O kadar sırnaşık, o kadar laubali halleri var ki, bazen bir tanesini kuyruğundan tutup karşıya

fırlatıyorlar, tekrar geliyor, yılışıyor. Bunlar mahkumların ekmeğine dadanmışlar. Yağlı şapkalara, ayakkabı astarlarına musallat oldukları da vaki. Ama bilhassa, ayak terini eme eme bir çeşit lezzet kazanmış yün çoraplara bayılıyorlar. Karantina odasında bitler müfreze müfreze dolaşıyorlar. Tahtakurusunun sayısı belli değil.” (s.253)

D. Mahkûm Profili Üzerine

Anlatıların temel öğelerinden biri de kişilerdir. Mehmet Tekin kişilerin işlevi için, “Romancının muhayyile gücü ve yazma yeteneğiyle aslına benzer yaratılan bu anlatı dünyasında başlıca ilgi odağı kişidir. O ilgi odağıdır; çünkü, diğer öğeler onun için vardır ve söz konusu dünya onunla anlam kazanmaktadır.” ifadelerini kullanır (Tekin, 2001: 70). *Mapusane Çeşmesi*'nde de hapishanelere dair anlatılanların anlam kazandırılışı, öykü kişileri aracılığıyla sağlanır. Ancak öykü kişileri gerek içinde buldukları toplum gerekse kendi psikolojileri açısından ayrıntılı olarak ele alınmaz. Herhangi bir öykü kişisine odaklanılan ya da bir kişi merkezinde kurgulanan öykü yok denecek kadar azdır. Burada muhtemelen istenen, yazarın bir anlatım biçimi tercihi olarak, karakterlerine dair detaylı edebî tasvirler ya da açıklamalar yapmak değil, âdeta bir belgeselci gözüyle gördüklerini kısa ve açık bir yöntemle aktarmaktır. Dolayısıyla *Mapusane Çeşmesi*'ndeki kişiler, karakterizasyonlarıyla var olmaz. Onlar hapishane hayatı içinde yer alan sıradan kişilerdir. Bu bakımdan onların daha çok figüratif veya tip özellikleri gösterdiklerini söylemek mümkündür.

Mapusane Çeşmesi'ndeki bazı öykülerde ise buralardaki insanların nasıl bir kişilik ve karaktere sahip olduklarına dair önemli bilgiler verilir. Özellikle hapishane mahkûmlarının toplumun hangi tabakalarından geldiklerine dair bilgiler önemlidir. Adnan Veli kendi gözlemlerinden hareketle bu insanları iki ayrı sınıf olarak tanımlar. Bu açıdan öykülerdeki hapishane kişileri iki yapıda karşımıza çıkmaktadır:

“Mapusaneye düşen insanlar iki türlü olur. Birincisi acemiler, ikincisi gedikliler. Acemiler ilk kez böyle bir yere girdikleri için ilk günler zorluk çekerler. Oradaki yabancı hayat karşısında üzüntü, ürkeklik duyarlar. Muhite kolay kolay alışamazlar. Gedikliler, böyle şeylere pabuç bırakmayan takımındandır. İçeri düştükten on dakika sonra türküye başlarlar, akşama kumara otururlar. Ertesi gün kavgaya katılırlar, bir hafta sonra da kabadayı kesilirler. Bu ikinciler çoğunlukla sabikalılardır.” (s.103)

Öykülerde, hapishane mahkûmlarının ruh dünyaları ve içinde buldukları durumlar her ne kadar detaylı psikolojik tasvirler aracılığıyla sunulmasa da onların yaşamları gerçekçi kaygılarla, daha çok gözleme dayalı olarak tasvir edilir:

“Hapishanede yaşayan insanlar birçok sebeplerden hayata karşı bağlılıklarını kaybederler. Kendilerini maneviyata verirler. Küçücük bir ümit, onlar için bir şey demektir. Mesela en azılı katillerin bile hapse düştükten sonra namaza sarılmaları, oruca başlamaları, kuldan ümidi kesip, Tanrı ile barışmanın yollarını aramaları hep o ümitsizliğin neticeleridir. Bu mistik atmosfer, bu zavallı psikoloji çoğu zaman bir takım açık gözlerin işine yarar. Falcılık, büyücülük, muskacılık hapishanede her zaman geçer akçedir.” (s.59)

Mapusane Çeşmesi'nde suç ve suçun toplum hayatında nasıl tanımlandığına dair bilgiler söz konusudur. Özellikle 1950 sonrası yıllarda insanların bireysel bir eylem olarak işledikleri suçu, meşrulaştırma yöntemleri ya da suçlara bakışlarındaki farklılıklar dönemin sosyolojiyle ilgili fikir vermektedir. Bu açıdan mahkûmların kendi

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çesmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

suçlarını aklamak için yine bir başka suç biçimini tercih ettiklerine dair şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Çoğu hırsızlıktan yattığı halde, hiç kimse doğrusunu söylemezdi. Hırsızlığın utanılacak bir şey olduğunu kabul ederlerdi. Bu yüzden herkes kendini hoş görülebilir bir suçun faili göstermek isterdi. Hapishanede göğsünü gere gere ilan edilebilecek üç şerefli suç vardı. Bunlar, adam yaralamak, polise hakaret etmek bir de kız kaçırmak suçlarıydı. Onların anlayışına göre bu suçları işlemek; erkeklik, mertlik sayılırdı. Bunun dışında kalan suçlara pis suç denirdi.” (s.161)

Kitapta ayrıntılı olmamakla birlikte dönemin siyasi suçlularına dair bilgiler içeren öyküler de bulunmaktadır. Siyasi mahkûmların, diğer suçlulardan kesin bir şekilde ayrı olarak tutulduğu hapishane bahçesinde bile adi suçlular denilen mahkûmlarla temas etmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Siyasi suçlular doktor, gazeteci, profesör, şoför, hamamcı, eczacı talebe, tüccar, çoban, mimar, hafız, kemancı, rençper gibi mesleklere sahip insanlardır. Bu insanların adli olarak suç tanımları ise komünistlik, casusluk, sabotaj, gizli cemiyet kurma, hilafet kurmaya kalkışmak, anayasayı değiştirmeye çalışmak, meclisi düşürme teşebbüsü, Nakşibendi ayini yapmak, mecliste ezan okumak, kanunlara sövmek, Nazi selamı vermek, duvarlara orak-çekiç resmi yapmak ve mimli şairlerin şiirlerini yüksek sesle okumak gibi suçlardır.

E. Kadın ve Çocuk Mahkûmlar Üzerine

Mapusane Çesmesi'nde kadın ve çocuk mahkûmlarla ilgili birer öykü bulunmaktadır. Kitabın otobiyografik özellikler göstermesi ve yazarın uzun bir mahkûm hayatı yaşaması bakımından, kadın ve çocuk mahkûmlara dair kısıtlı bir bilgiyi ihtiva etmesi doğal bir durumdur. Buna rağmen edebiyat alanında dönemin hapishane hayatına dair kadın ve çocuklarla ilgili bilgilerin az olması açısından bu öyküler dikkate değerdir. Örneğin “Kadınlar Koğuşu” adlı öyküde kadın suçlularla ilgili şu şekilde bilgiler verilir:

“Kadınlar hapishanesi için müdüriyet binasına bitişik bir bölümü ayırmışlar, içerisini ranzalarla doldurup koğuş haline getirmişler, bahçeyi de az çok yüksek duvarlarla çevirmişlerdi. Kadınlar koğuşunda yatanlar arasında, her çeşit insan vardı. Hırsızlık, cinayet, sövme, yaralama, yankesicilik, erkeklere sarkıntılık; kızlığı giderme suçlarından hüküm giymiş epeyce kadın, günlerini orada geçirirdi. Siyasi kadın hükümlüler için ayrı, ufak bir oda vardı. Kadınlar arasında da uysallar, sessizler, kibarlar, güzeller bulunduğu gibi bıçkın cinsinden olanlar, küfürsüz yaşayamayanlar, kavga çıkaranlar, haraç alanlar, eksik değildi” (s.342)

Mapusane Çesmesi'ndeki en çarpıcı öykülerden biri de “Cinsel Hayat” adlı öyküdür. Devletin hapishanelerle ilgili yetersiz kaldığı, ya da yeterince müdahale edemediği konulardan biri olarak cinsel hayatın hem kadın hem de erkek mahkûmlar arasında cinsel açlığın bir sonucu olarak çeşitli sapkınlıklara sebebiyet verdiği görülür. Özellikle mahkûmlar arasında sıklıkla görülen homoseksüel ilişki ve çocuk istismarı konusu, gerçekçi anlatım biçimi ve okurda yarattığı etkiler açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bu öykü, belki de o dönemin edebiyatında hemen hemen hiç ele alınmayan toplumsal bir soruna işaret edilmesi bakımından da ilk örneklerden sayılabilir.

Kitapla ilgili bütün bu bilgilerin ışığında Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nün sitesinde yer alan "Türkiye Ceza İnfaz Kurumları Tarihçesi Araştırma Projesi" adlı başlıkta bulunan şu ifadelere tekrar bakmak gerekir:

"Yeniden çok partili siyasi hayata geçilen 1950'li yılların başlarında, hem ceza kanununda hapis cezası süreleri yeniden uzatılırken, başta A ve B tipi olmak üzere kaza ve vilayet merkezlerindeki kapalı cezaevleri yenilenmeye ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. (...) Bayındırlık Bakanlığı mütehasıslarının Batı'daki cezaevlerini planlarını incelemeleri neticesinde mevcut A ve B tipleri tadil edilirken; 1954 itibarıyla cezaevi tiplerinin beşe çıkartılmasına karar verilmiştir. Birleşmiş Milletler ile iş birliği arayışlarına girilen bu dönemde öne çıkan amaç, Osmanlı döneminin sonlarında olduğu gibi, 'medeni memleketlerde var olan türden cezaevi binalarına sahip olmak' şeklinde ifade edilmiştir."⁶

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere dönemin devlet bürokrasisi, eski ve imkânlar açısından problemlili hapishaneleri medeni ve batılı standartlara uygun bir cezaevine dönüştürmek istemiş olsa da uygulamayla ilgili eksiklikler olduğu açıktır.

Sonuç

Türk edebiyatı tarihinin unutulmuş isimlerinden biri olarak Adnan Veli Kanık, *Mapusane Çeşmesi*'ndeki öyküleri ve öykücülüğü itibarıyla dikkate değer özellikler gösteren ve bugünün edebiyat dünyasında yeniden "okunması" gereken bir isimdir. *Mapusane Çeşmesi*'ndeki öyküler, 1950'li yılların Türkiye'sindeki adalet sistemi ekseninde hapishane ve mahkûmların yaşam koşulları hakkında dikkate değer bilgiler barındıran ve kimi zaman mizahi kimi zaman dramatik özellikler gösteren metinlerdir. Kuşkusuz bu durum, kitaptaki öykülerin edebî değerlerinin yanı sıra, dönemin sosyolojik yapısını yansıtmaya açısından da önem arz etmektedir. Eser, bu yönüyle o yılların edebiyat dünyasının gündemi dışında bir konunun dile getirilmesi açısından da ayrıca önemlidir. Öyküler gerçekçi endişenin bir sonucu olarak dönemin hukuk, adalet, devlet bürokrasisi ve toplumsal yapı açısından önemli özellikler göstermektedir.

Mapusane Çeşmesi'nin kişi kadrosunda ise ilkin sıradan ve yoksul halk toplulukları, kışçılar denilen kışları kasten suç işleyen kimseler, mezar dışçileri, kabadayılar, kumar oynayan tipler, gardiyanlar, hapishane müdürleri, askerler, siyasi suçlular, hırsızlar, gardiyanlar, çocuklar, memurlar ve son olarak kadın suçlular karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler aracılığıyla özellikle 1950'li yıllardaki toplumsal adaletsizlik ve yoksulluk gibi sorunlara odaklanıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca öykü kişilerini çoğunlukla zaafı ve eksiklikleri bakımından ele alan yazar, bu kişileri kimi zaman bireysel yönleriyle kimi zamansa toplumsal adaletsizliğin yarattığı olumsuzluklarla birlikte ele alır. Hukuki bir sorunsal olarak suç ve suçlu psikolojine dair ise detaylı analiz yapılmaz. Çünkü yazara göre suçun temel sebebi çoğunlukla, toplumla ilgili eşitsizlikler ve yoksulluğun etkileridir.

Eserin dil ve üslup özelliklerine bakacak olursak, öykülerin gerçekçi diyaloglara dayalı, sade bir anlatım tarzıyla kurgulandığını söylemek mümkündür. Burada özellikle renkli benzetmeler, hapishane jargonu içindeki argo kelimeler, lakaplar ve deyimler

⁶ (Erişim: 29.11.2021), <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi#>

Hapishaneden Cezaevine: Adnan Veli Kanık'ın Mapusane Çesmesi Adlı Eserinde Kamusal Bir Mekân Olarak Hapishane ve Mahkûm Hayatı

dikkat çekicidir. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere öykülerde işlenen konular çoğunlukla trajik gerçekliklere dayalı olsa da yazarın bu gerçeklikleri, metne mizahi bir unsur katarak öyküleştirdiği gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak *Mapusane Çesmesi*, içinde barındırdığı hapishane ve mahkûm hayatına dair bilgilere bağlı olarak tarihsel bakımdan hapishaneden cezaevine dönüş(e)meyen bir mekânın öyküleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu öykülerdeki insanlar ise sadece işledikleri suçların mahkûmu değil, aynı zamanda kendilerine sunulan yaşam koşullarının da mahkûmu gibidirler.

Kaynaklar

- Artuk, M.E., & Alşahin, M.E. (2015). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21, 145-185.
- Kanık, Adnan Veli (1952). *Mapusane Çesmesi*. İstanbul: İnel Kitabevi.
- Korkmaz, R. (2007). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kurdakul, Şükran (1999). *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Necatigil, Behçet (1993). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yay.
- Nesin, Aziz (1973). *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*. İstanbul: Akbaba Yay.
- Özcan, Ömer (2002). *Türk Edebiyatında Mizah ve Hiciv*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Şengül, Mehmet Bakır (2010). Romanda Mekân Kavramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 528-538.
- Tekin, Mehmet (2001). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.